

Selostuksia ja arvosteluja

Suomen historia 1600-luvulla

Armas Luukko, Suomen historia 1617—1721. Professori Jalmari Jaakkolan johdolla laaditun Suomen historian VIII osa. WSOY, Porvoo—Helsinki 1967. Siv. 829.

Pienenä maana Suomella ei ole varaa oman historiansa nopeasti toistuviin laajoihin yleisesityksiin, jollaiset suurissa maissa ovat tavanomaisia. Tämän kirjallisuuden lajin tuotteet ovat senvuoksi meillä harvinaisia tapauksia, joihin aina kiinnittyy tavallista suurempi huomio. Prof. **A r m a s L u u k o n** Suomen historia valtakunnan mahtavuuden ajalta on ollut monin tavoin odotettu teos. Vaikka isoisan aikainen Hainari—Grotenfelt onkin jo joutunut hyllylle, sen jälkeen kun pari vuotta sitten Einar ja Mikko Juvan sarjassa ilmestyi onnistunut kansantajuinen esitys samasta vuosisadasta (jaettuna 1611—1660 ja 1660—1721), on paljon laajemman ja esim. yliopistolliseksi kurssikirjaksi tarkoitetun esityksen tarve ollut tuntuva. Sen täyttää nyt Luukon teos, joka samalla täydentää Jalmari Jaakkolan alulle paneman Suomen historian yleisesityssarjan valmiiksi koko maamme vanhemman historian, se on Ruotsin vallan ajan, osalta.

Prof. Luukko jakaa esityksensä viiteen jaksoon tai päälukuun, joista kukin käsittää keskimäärin parikymmentä vuotta. Jaotus on nähdäkseni asioiden kannalta onnistunut, varsinkin kun tottunut kirjoittaja on välttänyt näin pitkälle menevästä jaosta johtuvan toistamisvaaran keskittymällä kunkin ajanjakson kohdalla laajemmin juuri sen erikoiskysymyksiin. Ensimmäisessä pääluvussa käsitellään Ruotsin suurvallan hallinnon keskitys 1617—1634, johon osallistuminen mannermaiseen suursotaan pakotti. Siitä oli Suomellekin monenlaisia seurauksia alkaen kenraalikuvernöörin nimittämisestä, oikeudenhoidon kohentamisesta, merkantilistisen kauppapolitiikan sovellutuksista ja kirkollisen puhdasoppisuuden tiukasta toteuttamisesta. Toinen pääluku on saanut nimen »Kreivin aika Suomessa 1634—

1651» ja se käsittelee Pietari Brahen ajan uudistuspolitiikkaa lääninhallituksesta kaupunkien perustamiseen ja yliopiston syntyyn. Pääluke »Feodalismi Suomessa 1651—1680» kuvaa monipuolisesti lyhyttä läänitys-aikaamme ja sen erilaisia vaikutuksia. Neljäntenä jaksena on Suomi Kaarle XI:n itsevallan aikana 1680—1697: se on esitys reduktiosta, ruotujakolaituksesta ja pitkäaikaisen rauhan tuomasta taloudellisesta kukoistuksesta, jonka kuitenkin katkaisi vuoden 1697 nälänhätä, tähän asti pahin kansallisonnettomuutemme. Luonteavana päätösjaksona seuraa pääluke »Suuri Pohjan sota ja isoviha».

Komposition kannalta voisi huomauttaa, että kaksi ensimmäistä pääluke on saanut osakseen puolensataa sivua enemmän kuin kolme seuraavaa. Se johtuu kuitenkin pääkohdin asian luonteesta: 1600-luvun alkupuoli oli suurta uudistusten aikaa, kun taas vuosisadan lopulla oltiin paljolti ennallaan. Samaa voisi sanoa ensi silmäyksellä kovin laajasta (n. 70 siv.) Liivin ja Puolan sodan tapahtumia koskevasta luvusta. Tämä ei johdu pelkästään siitä, että asiat KORHOSEN teoksien johdosta tunnetaan: suomalaisten osuus kokonaisuudesta oli siellä tosiaan suurempi kuin myöhemmin 30-vuotisessa sodassa, ja nykyinen, yleisen historian tarkkaan huomioon ottava tutkimustapa puoltaa sekin tämänlaatuisen aineksen laajaa esittämistä. Toisaalta Suomen 1600-luvun jälkipuoliskosta puuttuu tutkimuksia, joihin sitä aikaa koskeva yleisesitys voisi nojautua: mainittakoon esim. iso reduktiota, 1600-luvun lopun suuria tierakennuksia tai 1700-luvun ensimmäisen sotavuosikymmenen talouselämää koskevat käsittelemättömät aiheet. Jos tällaisia tutkimuksia olisi ollut enemmän tehtynä, ne olisivat laajentaneet käsillä olevan teoksen loppulukuja. Päädyn siis siihen, että teoksen kompositiota on nykyisellään pidettävä sekä harkittuna että tasapainoisena.

Luukon lähdeaine on laaja ja käsittää kaikki tätä aikaa koskevat tärkeimmät kotimaiset ja ruotsalaiset erikoistutkimukset jopa artikkeleiden tarkkuudella. Sellaisellekin, joka on tätä kirjallisuutta lukenut, teoksen asialliset ja pääkohtia korostavat selostukset tuovat ikäänkuin elävämmän kuvan siitä kuin oma muisti. Hauskoja yksityiskohtia tekijä on eräissä tapauksissa poiminut myös vanhemmasta, jo syrjään jääneestä kotimaisesta tutkimuksesta. Erikoisena ansiona on syytä korostaa julkaisemattoman lähdeaineen, liseniaattitöiden ja pro gradujen käyttöä kuvan täydentäjänä. Eräissä tapauksissa arkistot mainiosti hallitseva kirjoittaja pohjaa suoraan alkulähteisiin.

Tutkimuksia käyttäessään Luukko ei vain ota niistä tarvitsemiaan tietoja, vaan tekee myös niiden nojalla uusia vertailuja, jotka johtavat tutkimuksellisesti uusiin tuloksiin. Pyrkimys myös määrällisten tulosten saavuttamiseen näinkin vanhalla vuosisadalla on selvästi nähtävissä. Luukko asettaa mm. vaikean kysymyksen, riittivätkö valtion tulot menoihin Ruotsin yhdyttyä

30-vuotiseen sotaan. Silloin sota alkoi kustantaa itseään (mm. Preussin tullit ja Ranskan subsidiot), ja kotimaisen verotuksen samalla kiristyessä jäi jo ylijäämää, jolla valtion pahimpia velkoja lyhennettiin. Suomen osuus valtakunnan tuloista (17 %) oli paljon pienempi kuin sen osuus väestöstä (23 %; tosin prosenttia ei s. 6 ole laskettu, koska itse arviot ovat kovin pyöreitä). Sama näkyy kauppatilastosta: Suomen vienti oli noin 15 % ja tuonti 10 % koko valtakunnan vastaavista luvuista. Varallisuustason mukainen oli myös maamme valtiopäiväedustus, joka — kuten RENVALL on osoittanut — liikkui 15 % vaiheilla koko edustajamääristä. Valtakunnan sotaväestä Suomi sen sijaan asetti Saksan sodan alkuaikoina jopa 36 %, koska sillä ei ollut läheskään niin paljon rälssimaan suomia helpotuksia kuin Ruotsilla. Mutta 30-vuotisen sodan kenttätaisteluissa suomalaisia oli paljon vähemmän (Breitenfelt 5 %, Lützen 4 %), koska heitä käytettiin ennen muuta varuskuntapalveluun Baltiassa ja Pohjois-Saksassa. — Suurten kuolovuosien 1696—97 väestömenetykset olivat — kuten JUTIKKALA ja hänen oppilaansa ovat laskeneet — yhdessä vuodessa yli 100 000 henkeä eli 25—30 % koko väestöstä. Isonvihan menetykset, noin 45 000 kaatunutta sotilasta ja noin 13 000 surmansa saanutta tai Venäjälle vietyä ja sinne jäänyttä siviiliä, eivät siten 20 vuoden aikana määrällisesti mitenkään nousseet edellisten tasolle. Perinnäistä vertailua näiden onnettomuuksien merkityksestä on siis tarkistettava.

Voidaan mm. todeta, että Luukon karjavarallisuutta koskevat tutkimukset ovat nyt saaneet rinnalleen alkulähteisiin perustuvan vuotuisten kylvöjen kihlakunnittaisen esityksen. Suomesta pitemmälle viety viljamäärä osoittautuu siihen verrattuna peräti pieneksi, noin yhdeksi prosentiksi sadosta (nähtävästi vietiin vain riihikuivaa siemenviljaa). Uusien kaupunkien perustaminen sidotaan esityksessä vastaavaan ilmiöön Pohjanlahden länsipuolella; myös porvariston syntyperää niissä selvitetään ansiokkaasti. Kaupunkiemme kaupan keskinäiset vertailut eivät ole yleisesti tunnettuja: Viipurin asema suurimpana viejänämme ja Turun tuojanamme sekä muiden tapulikaupunkien mitättömyys molempiin verrattuna käy selvästi ilmi. Myös kaupunkiemme sisämaankauppaan kiinnitetään sekä tavaralaatujen että matkojen pituuden osalta huomiota (mm. Raahen säilyneen pikkutulililuettelon avulla). Muutenkin talouselämän erikoistuminen sekä kaupungeissa että maaseudulla saa Luukolta vivahduksekkaan esityksen, maaseudun osalta talonpojan vuotuisen budjetti-arvioon asti. — Tässä ei tietenkään ole tilaisuutta mitenkään kerrata sitä uutta, jota teos viimeisiin tutkimuksiin nojautuen sisältää hallintohistorian (LEHTINEN), oikeushistorian (BLOMSTEDT; von KOSKULL), kirkkohistorian (JUVA; PARVIO) ym. osalta. Uudet huomiot, omaperäiset arviot ja tasapuoliset arvostelut pitävät lukijan mielenkiinnon vireillä sellaisissakin kohdissa, joissa itse asia sattuu olemaan tuttu.

Vain harvoissa tapauksissa tulee mieleen jokin näkökanta, joka kenties olisi ansainnut päästä mukaan. Niinpä jokunen lause laamannioikeuksien muuttuneesta asemasta Turun hovioikeuden perustamisen jälkeen olisi ehkä ollut paikallaan. Heckscher suuressa Ruotsin taloushistoriassaan korostaa, että Ruotsin kuparikauppa Hollannissa auttoi 30-vuotisen sodan alkupuolen rahoitusta. Mielenkiintoinen on Grillin Jaakko de la Gardien elämäkerassa osoittama kotimaisen hallituksen ja 'Laiska-Jaakon' määrätietoinen rauhantahto Stumsdorfin välirauhaa 1636 Puolan kanssa solmittaessa. Ahnlund esitti monessa yhteydessä — mm. Turun kongressissa 1955 — Kustaa II Adolfin omaakin osuutta vuoden 1634 hallitusmuodon syntyyn. Westfalin rauhanneuvotteluista olisi varmaan saanut yksityiskohtia Fritz Dickmannin suurteoksesta *Der Westfälische Frieden*. Rapola on uudessa Suomen kirjallisuushistoriassa painottanut suomalaisista saarnakirjailijoista Abraham Ikalensista, joka teoksesta nyt puuttuu. Vuoden 1701 suomalainen virsikirja saa kyllä maininnan, mutta Kurvisen väitöskirja sen synnystä olisi kannattanut mainita, koska »vanha virsikirja» omaa vieläkin tiettyä merkitystä Länsi-Suomen rukoilevaisten piirissä. *Matinollin* myöhemmistä papinvaalitutkimuksista olisi voinut ottaa mukaan seurakuntien regaaliseksi peruuttamista koskevat asiat, koska ne sattuivat jo 1690-luvulla. Ruotujakolaitoksen kankeutta koskevasta oikeutetusta kritiikistä olisi voinut poistaa kohdan liikekannallepanon hitaudesta: marssihan ruotuarmeijamme esim. Riikaan keväällä 1700 nopeudella, jota tuskin muulla tavoin koottu armeija olisi ylittänyt. Kaarle XII Norjan hyökkäyksen yhteys Stuartien maihinousuun Skotlannissa ei kai ollut vain huhu, vaan piti paikkansa. Rosén on Ruotsin ulkopoliittikan historiassa selvittänyt koko suurpoliittisen pelin, joka tarkoitti Ruotsin liittymistä yleiseurooppalaiseen liittokuntaan ja teki Kaarle XII:n toimenpiteet Norjassa sentään mielekkäiksi.

Keskustelua tällaisista pikku vivahduksista voi tietenkin aina jatkaa; olenkin ottanut nämä huomiot mukaan lähinnä osoittaakseni, kuinka suurella mielenkiinnolla olen laajaan teokseen tutustunut. Uusi yleisesitys antaa nyt hedelmällisiä lähtökohtia ja pohjaa aikakautta koskeville pohdinnoille. Tiedän, että kustantaja on vaatinut tekijää supistamaan jo valmista esitystään, ja siksi kirjoittajan ratkaisuja Suomen kannalta vähemmän keskeisten asioiden vähentämisessä ei tee mieli kritisoida. Lisäksi koko vuosisadan mahtuminen samaan, tärkeimmät tulokset kodifioivaan niteeseen tekee siitä kurssikirjaksi sopivamman kuin laajempi teos olisi ollut.

Sarjan edellisten osien tapaan Luukon teosta värittää runsas ja onnistunut kuvitus. Kuvatekstit ovat suurimmalta osalta mallikelpoisia ja sisältävät tiedot myös kuvien alkuperästä ja taideteosten nykyisistä säilytyspaikoista. *Svenska Porträtarkivin* avulla kustantajan olisi ollut mahdollista selvittää ne kaikistakin. Yhdessä kohtaa s. 392 kuvatekstit ovat vaihtuneet:

Vehkalahden asemakaava on Kuopion kohdalla. Teokseen on liitetty hyvät kartat 30-vuotisen sodan ja Suomen Pohjan sodan alkuvaiheista; molempien loppuvaiheista ne puuttuvat. Yhteisvaikutelma kuvituksesta on varsin positiivinen.

Prof. Armas Luukko, joka neljännesvuosisata sitten aloitti kotimaakuntansa historioitsijana ja on sittemmin ollut raskaita arkistotöitä vaativan maakuntahistoria-alan tärkein edustaja maassamme, on nähdäkseni esiteltävässä suurteoksessa luonut tähänastisen päätyönsä, nyt koko Suomen puitteissa ja eurooppalaisia yhteyksiä tavoittaen. Teos on tekijänsä tapaan rauhallisesti, ikäänkuin vuosirengas vuosirengaalta kasvanut, tasainen, sopusuhtainen ja luja työ, jonka valmistumisesta Suomen historiankirjoitus voi iloita.

MAUNO JOKIPII

Ylioppilaat ja kansalaistietoisuuden nousu Aleksanteri II:n ajan Suomessa

Matti Klinge, *Kansalaismielen synty*. Suomen ylioppilaitten aatteet ja järjestäytyminen ilmentämässä yleisen mielipiteen ja kansalaistietoisuuden kehittymistä v. 1853—1871. Akateeminen väitöskirja, XIV + 256 sivua. Porvoo 1967.

Klingen tutkimus liikkuu aatehistoriallisen ja — laajemmin ottaen — kulttuurihistoriallisen tapahtumisen kentässä, jota meillä on runsaasti tutkittu aina TH. REININ klassillisen Snellman-biografian ilmestymisestä lähtien 1800-luvun lopussa. 1850- ja 1860-lukujen muodostama käännekohta, jolloin liberaaliset katsomukset ja suomalaiskansallinen liike murtautuivat esiin poliittisessa ja sivistyselämässä, on siitä pitäen saanut monipuolista tieteellistä valaisua. Viitattakoon vain poliittista liberalismiamme käsitteleviin KRUSIUS—AHRENBERGIN tutkimuksiin ja PUNTILAN alulle panemaan yleisen mielipiteen muodostumisen selvittelyyn. Yliopistopiirien, etenkin akateemisen nuorison keskeinen asema vapaamielisten katsomusten kasvupohjana ja esiintuojana on ilmennyt varsinkin ylioppilastiedekuntiin ja -osakuntiin kohdistuneen tutkimuksen yhteydessä. Näihin puitteisiin sijoittuu Klingen tutkima erityisongelma. Sen lähtökohdana on tekijän itselleen asettama kysymys (Johdanto, XII), miten on selitettävissä, että valtioelämän lyhyessä ajassa siirtyessä entistä paljon laajempien piirien kannanottoja ja myös entistä tuntuvasti lukuisampien kansalaisten aktiivista osallistumista edellyttävälle pohjalle, yhtäkkinen henkilötarve voitiin täyttää. Kun kokemuksen puutteesta huolimatta onnistuttiin korvaamaan byrokratian lähes yksinomaisesti vallinnut osuus uudella toimintakelpoiseksi osoittautuneella yhteiskuntamekanismilla, »mihin pohjautui valtiopäivä- ja lehtimiesten poliittinen toimintakyky?»